

Sukertowa-Biedrawina, Emilia

Wystawa Kopernikowska w Olsztynie w 1946 r.

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1, 172-177

1966

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WYSTAWA KOPERNIKOWSKA W OLSZTYNIE W 1946 R.

21 maja 1966 r. upłynęło 20 lat od otwarcia w Olsztynie wystawy dla upamiętnienia 403 rocznicy śmierci Mikołaja Kopernika¹. Była to pierwsza uroczystość ku czci wielkiego Polaka w Polsce po zakończeniu II wojny światowej i odzyskaniu ziemi warmińsko-mazurskiej. Uroczystość zorganizował Instytut Mazurski².

Wystawa Kopernikowska odbyła się w zamku, na pierwszym piętrze południowego skrzydła. W księdze protokołów Muzeum Mazurskiego wystawę zapisano w dziale „impresz kulturalno-społecznych” zaznaczając, że „pomyślana została jako propagandowo-dydaktyczna”. Wystawa uwypukliła szereg nowych mało znanych szczegółów biograficznych Kopernika, jak np. obronę „grodu” olsztyńskiego przed nawałą krzyżacką 1520/1521 r., prowadzoną przez samego Kopernika oraz to, że mieszkał on na zamku. Wystawa ta mogła powstać jedynie dzięki temu, że kierownictwo Instytutu Mazurskiego uzyskało od Ministerstwa Oświaty prawo zbierania naukowych wydawnictw, pochodzących z różnych bibliotek naukowych, wywiezionych masowo podczas ewakuacji wojsk hitlerowskich, a porzuconych w czasie ucieczki na obszarach byłych Prus Wschodnich. Księgi te stały się podwaliną regionalnej biblioteki Instytutu Mazurskiego. Wśród około 800 starodruków znaleziono 15 copernicanów, w tym pierwodruk geometrii sferycznej Mikołaja Kopernika oraz wydanie amsterdamskie jego dzieła.

Oto co podano w sprawozdaniu z uroczystości otwarcia wystawy na łamach wychodzącej od 1 stycznia 1946 r. pierwszej gazety lokalnej „Wiadomości Mazurskie”³.

„Do licznie zebranych w zamku przedstawicieli świata naukowego i kulturalnego naszego społeczeństwa zwrócił się dr Edward Szymański⁴ w imieniu Instytutu Mazurskiego, witając wojewodę dra Zygmunta Robla i przybyłych gości oraz podkreślając charakter i znaczenie Wystawy Kopernikowskiej na wyzwolonej ziemi warmińsko-mazurskiej. Wystawa ma być zadokumentowaniem nie tylko polskości Astronoma, ale i obaleniem twierdzenia o jałowości i bezproduktywności tych ziem, które mimo wielu ruchów niewoli nie utraciły żywotności ducha i łączności uczuciowej z Macierzą. Kończąc, dr Szymański prosi wojewodę o otwarcie wystawy”.

Następnie zabrał głos pierwszy wojewoda olsztyński, który powiedział między innymi:

¹ Właściwa rocznica przypadła 24 maja.

² T. Grygier, *XV-lecie Instytutu Mazurskiego w Olsztynie*, Kom. Maz.-Warm. 1960 ss. 436 i nast.; E. Sukertowa-Biedrawina, *Wspomnienia — Dawno a niedawno*, Olsztyn 1965, ss. 278 i nast. Działacze warmińscy w okresie tworzenia w podziemiu Instytutu Mazurskiego przebywali przeważnie w obozach koncentracyjnych. Po powrocie do Olsztyna przystąpili do pracy w Instytucie Mazurskim. Zaistniał zamiar pewnej zmiany nazwy. Jednak przyłączenie Instytutu Mazurskiego przez władze państwowe do Instytutu Zachodniego w Poznaniu w 1948 r. — jako Stację Naukową Instytutu Zachodniego (Instytut Mazurski) — pokrzyżowało plany.

³ „Wiadomości Mazurskie” były pierwszym czasopismem, które powstało w okręgu mazurskim, jak pierwotnie nazywano przez kilka miesięcy dzisiejsze województwo olsztyńskie. Założycielem i redaktorem był Włodzimierz Mroczkowski. Redakcja mieściła się przy ul. św. Barbary nr 4.

⁴ Wiceprezes Instytutu Mazurskiego, później prezes.

K A T A L O G

Książki, znajdujące się na Wystawie Kopernika.

1. Mikołaj Kopernik - »De lateribus et angulis triangularum« - »O bokach i kątach trójkąta« Wittenberga 1542.
2. »De revolutionibus orbium coelestium«, - »O obrotach ciał niebieskich«, III wydanie, Amsterdam 1617.
3. Pierwsza polskie i europejskie tłumaczenie dzieł kopernika. Warszawa 1844 (wypożyczone z Książnicy Miejskiej im. Kopernika w Toruniu).
4. Dzieła Kopernika po łacinie, wydane w Toruniu 1873 r. (wypożyczone z Książnicy Miejskiej im. Kopernika w Toruniu).
5. Z. Bawicki »Wizerunki Kopernika«, Toruń 1933. Po felijskiej pracy Jana Falka z 1645 r., po prawej przez Jana Mastejka z 1673 r.
6. Commemorazione Nicola Copernico nella R. Università di Bologna (wypożyczone z Książnicy Miejskiej im. Kopernika w Toruniu).
7. Prof. Dr. Alfred Denzler »Kopernik e teoria della meccanica«, (wypożyczone z Książnicy Miejskiej im. Kopernika w Toruniu).
8. Czworoletni jubileusz urodzin Mikołaja Kopernika w Toruniu, dnia 9. II. 1873 r. napisał ks. Ignacy Polkowski, (wypożyczone z Książnicy Miejskiej im. Kopernika w Toruniu).
9. Mikołaj Kopernik, założyciel dzisiejszej astronomii, w 300 lat od jego skona i objawienia jego układu - wspomnienie jubileuszowe 1843 r. (wypożyczone z Książnicy Miejskiej im. Kopernika w Toruniu).
10. Mikołaj Kopernik. Wybór pism. Opracował Ludwik Birkenmajer.
11. J. Cieplikowski. Teoria Kopernika.
12. Ptolemeusz w opracowaniu z r. 1859.
13. Dzieła astronomiczne z r. 1536.
14. Mapa ziemi z 1504 r. - Karta z dzieła P. Apiana »Rasmografia«, wydane w Amsterdanie.
15. Średniowieczny układ geocentryczny świata. - Plaska ziemia, otoczona wodą, pustelczem i ogniem, wokół krążące planety i słońce. Lipsk 1812.
16. Układ kręgów pęklicznych w głębi ziemi. Strona dzieła Galucjus »Coelestium corporis«, Wenecja 1695 r.
17. Ephemerides anno salutiferi incisi nativitas. 1316 Wenecja.
18. Tabulae frsiceae. Wydane przez M. Mulera w 1611 r., wydawcą Hieronima dzieła Kopernika »O obrotach«. Na karcie tytułowej ustróż portretu Ptolemeusza, króla Alfonsa i T. Braha jest umieszczony Mikołaj Kopernik.
19. Jana Kepplera »De Stella nova« z własnoręczną dedykacją autora. Praga 1616 r.
20. Kopernik dysputujący z Ptolemeuszem i Arystotelesem. Winieta tytułowa dzieła Galucjus »Dialog o układzie świata« z 1645 r. Wiele kart tej książki posiadające jest Kopernikowski.
21. Kopernik z symbolem heliocentryzmu. Frontysepis z zyciorysu astronomii, napisany przez P. Cascardiego, Historial Meurs 1656 r. W dziele tym zamieszczony jest zyciorys T. Braha, duńskiego astronoma, wielkiego entuzjasty Kopernika.
22. Jeremi Wasiljowski - Kopernik, twórca nowego nieba.

„Katalog” zamieszczony w wydawnictwie:
Wystawa Kopernika w Olsztynie

„Rok 1543 wydał światu w momencie śmierci Mikołaja Kopernika — w dniu 24 maja — epokowe dzieło *De revolutionibus orbium coelestium*. Czterechsetlecie tego epokowego dzieła i śmierci naszej chluby narodowej, Mikołaja Kopernika, dało mimo wojny asumpt do szeregu manifestacji najpoważniejszych organizacji świata naukowego, osnutych dokoła osoby wielkiego Polaka i jego dzieł. W Ojczyźnie naszej rok ten dla Polaków minął w przymusie milczenia, którego tłem była z jednej strony propaganda niemiecka, pragnąca w swej zaborczości przyłączyć Kopernika do narodu niemieckiego, a z drugiej strony salwy karabinów maszynowych, kładące pokotem młode życia tych wszystkich, którzy pracą swoją w czasie okupacji zaznaczyli śmiało godność i dumę Polski. Zagranicą rok 1943 uczczono opublikowaniem wydawnictw tak w Londynie jak i w szeregu miejscowości uniwersyteckich Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej oraz przez Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika w Jerozolimie. Oswobodzona ziemia warmińsko-mazurska, złączona tak blisko z życiem, działalnością i śmiercią Mikołaja Kopernika, nie mogła z powodu znanych wszystkim powojennych trudności w maju roku ubiegłego uczcić pamięci człowieka, którego prochy pochowała w swych podziemiach przepiękna katedra biskupów warmińskich we Fromborku...

I dziś dopiero niejako w pierwszą rocznicę powrotu ziemi warmińsko-mazurskiej po długich latach niewoli na łono Ojczyzny — możemy uczcić choć skromnie, ale z głębi naszych uczuć i tę 403-letnią rocznicę największej sławy świata i polskości. Uroczystości nasze, które zapoczątkował w dniu dzisiejszym Instytut Mazurski otwartymi skromnymi ale tak cennymi i drogimi nam pamiątkami po Koperniku, których wielka część bezpowrotnie zaginęła w obecnej wojennej i powojennej zawierusze, będą kontynuowane. Uroczystości te niechaj się staną nie tylko symbolem — ale mocnym symbolem — kultu naszego dla Mikołaja Kopernika, mocnym i stanowczym stwierdzeniem jego przynależności do Narodu Polskiego, której nie daliśmy sobie jako Polacy wydrzeć nawet w najcięższych chwilach gwałtów zaborczych...

„W tym miejscu niech mi wolno będzie złożyć głębokie podziękowanie Instytutowi Mazurskiemu za zgromadzenie tych bezcennych pamiątek kopernikowskich, zebranych w zamku olsztyńskim, którego dzieje również łączą się z Jego działalnością jako wielkiego serca, bijącego miłością do Polski. Z należytą czcią i głęboką powagą przystąpimy do zwiedzania tej wystawy, którą w tym momencie ogłaszam za otwartą”.

Po przecięciu białoczerwonej wstęgi u wejścia do sal, w których rozmieszczono pamiątki, zwiedzających gości oprowadził kustosz Muzeum, Hieronim Skurpski, jeden z członków założycieli Instytutu Mazurskiego. Podkreślił on, że wystawę pomyślano jako pomoc naukową dla młodzieży szkolnej i szerszych mas społeczeństwa, stąd też nosi przede wszystkim charakter dydaktyczny. W dwóch obszernych i widnych salach goście zapoznali się z historią życia Astronoma, jego działalnością naukową i polityczną, z szeregiem reprodukcji starych sztychów. Zwrócono specjalną uwagę zwiedzających na gabloty z cennymi dziełami Kopernika *De lateribus et angulis triangulorum* wydrukowanym w Wittenberdze 1542 r., oraz *De Revolutionibus orbium coelestium*, które ukazało się drukiem w Amsterdamie 1617 r., ponadto trzynastcie tomów starodruków, które Instytut Mazurski przeznaczył łącznie jako dar dla powstającego Muzeum we Fromborku.

W dalszych gablotach widniały dzieła Keplera, Brahego, Galileusza i innych: „Na szczególną uwagę zasługuje podkreślenie przez organizatorów wystawy politycznej działalności Kopernika, o której przeciętny Polak mało wiedział dotąd” — jak zaznaczono w „Wiadomościach Mazurskich”. List do

Obrazy, znajdujące się na Wystawie Kopernika

1. Portretowa miniatura Torunia, kolorem szarych z r. 1753, oparty na średnio-wiecznym rysunku.
2. Wyobrażenie widok zameczku Torunia.
3. Rysunek zameczku Torunia (zwanego w rzeczywistości Toruniem).
4. Rysunek św. Jakuba w Toruniu. Płótno przybłądł gólnia nowobudowliska.
5. Kartusz Marii Renaty w Toruniu.
6. Różnica północno-południowej w Toruniu — usiokanalna ściekała budowla gotycka w północnej Polsce.
7. Kartusz św. Jana — półkolumny w pobliżu ulicy, przez której urodził się Kopernik.
8. Kartusz św. Jana — półkolumny w pobliżu ulicy gólnia nowobudowliska.
9. Chrzestelnica, brenzowana z XIII w. — w której ochrzczono naszego astronoma.
10. Dom Kopernika w Toruniu w r. 1867. Miejsce urodzenia Kopernika, odbudowane przez Napoliona.
11. Rzekony wizerunek ojca astronoma.
12. Rzekony przedstawienie. Drużyna z r. 1892.
13. Kartusz — rzekomy domowca obronnych Krakowa.
14. Rzekony wizerunek Kopernika w Krakowie.
15. Dwie kopie obrazu Kopernika w Krakowie ze czasu Kopernika — młodszy i pomniejszy obrazek.
16. Zgromadzenie w Włocławku, rok 1545, młodszy H. Dwoyer.
17. Wojciech z Bradkosa — matematyk i astronom, nauczyciel Kopernika. Kopie rzekomego portretu W. Silińskiego.
18. Nętkonik margrabiego i opis Kopernika na młodszy obrazek krakowski.
19. Dwa wizerunki Kopernika, upokojony 21.V.1603 r. w. Perisara.
20. Aneksy wizerunek na ławie — pięćdziesiąt Kopernika, przykład, upokojony klasycyzmu.
21. Najstarszy dokument naukowego heliocentryzmu — notatka z opinia Kopernika z składowania pierwowzoru systemu.
22. Kopernik — drzeworyt, upokojony w r. 1609 w Wittenberdze.
23. Kopernik — akwaport z końca XVI i początku XVII wieku.
24. Kopernik — akwaport z końca XVI i początku XVII wieku.
25. Epitafium Kopernika w Toruniu.
26. Kopernik — sztych z dzieła Harknabacha, wyd. w r. 1684.
27. Kopernik — sztych z dzieła Harknabacha, wyd. w r. 1684. Wzrost Kopernika niekiedy za portret Kopernika.
28. Portret matematyka Sullera uchodził przez długi czas za podobiznę Kopernika.
29. Medal Kopernikowski.
30. Fama Kopernika w Toruniu.
31. Fama Kopernika w Warszawie.
32. Mapa Prna Kalskiego, Północ na półkolumna — rzeźba P. Schenb.
33. Libański, szkła barokowe usiokanalnych mię litografii z połowy XIX w.
34. Kartusz Wawrzynca, biskup warszawski, wuj i opiekun Kopernika.

35. Przewodniczący, namka Hebardego, jeden z czołowych adeptów gotyckiej szkoły, propozycja Kopernika, późniejszy biskup w Galakcie, urodził w podkarpackim powiecie.
37. P. Dnia, propozycja i obronka Kopernika, późniejszy biskup w Galakcie.
38. Zamek w Lichbaku — litografia z końca XIX w.
39. Zamek w Lichbaku — litografia z końca XIX w.
40. Działający, propozycja Kopernika urodził się w r. 1831.
41. Zamek, obywateli emi strongi dziedzińska. Stan przed przebudową.
42. Sala zachodnia zamku oświeceniowego, późnospodnie składowanie Kopernika. Stan przed budową w r. 1809 — 1811.
43. Sala wschodnia zamku oświeceniowego, gotyckie składowanie zabronie. Stan przed budową w r. 1809 — 1811.
44. Zamek w Olsztynie, gotyckie składowanie Kopernika przed przebudową zamu w r. 1809 — 1811.
45. Zamek w Olsztynie. Widok od strony wschodniej.
46. Zamek w Olsztynie. Widok od strony zachodniej.
47. Zamek w Olsztynie. Widok od strony zachodniej z poł. XIX w.
48. Zamek w Olsztynie. Widok od strony zachodniej z poł. XIX w.
49. Madonna, młodszy obraz przez Wawrzynca dla katedry (romborskiej) w r. 1594.
50. Fama Kopernika. Widok katedry od strony zachodniej — na pierwszym planie wieża Kopernika.
51. Wieża Kopernika w Fomborku.
52. Działający, propozycja Kopernika. Miejsce zgonu w Fomborku, oddane przez Cieskiego w r. 1807.
53. Epitafium Kopernika w Fomborku z r. 1735.
54. „De revolutionibus orbium coelestium“, „O obrotach ciał niebieskich“, karta z rękopisu z rękobrem młodszy gólnia.
55. Kopernik. Akwaport z końca XVI w.
56. Kopernik. Reprodukcyjna kopia z XVIII w. z portretu z r. 1574.

króla Zygmunta Starego, administracja kapituły warmińskiej, obrona przed Krzyżakami wskazują nam nowego Kopernika, męża stanu, mądrego włodarza”.

W drugiej sali dominowało popiersie z brązu⁵ wielkiego Astronoma, a pod nim gałązka laurowa z napisem: „Mikołajowi Kopernikowi w pierwszą rocznicę odzyskania Warmii. Maj 1946 Rząd R. P.”. Gałązkę wawrzynu wykuta z brązu, pochodząca z Grobu Nieznanego Żołnierza w Warszawie, zatknięto 24 maja pod epitafium Kopernika w katedrze fromborskiej⁶. W jednej z gablot zwracało uwagę pierwsze polskie i europejskie tłumaczenie dzieł Kopernika, wydane w Warszawie 1854 r.

Sprawozdawca na łamach „Wiadomości Mazurskich” tak kończy: „Opuszczamy wystawę. Jeszcze zatrzymujemy się przed cytatem z recenzji o książce niemieckiego historyka i pisarza Hermana Kestena, *Copernicus and his World*, wydanej w Londynie 1945 r. Niemiec ten pisze: „Największym olbrzymem tysiąclecia był polski Astronom. Miłując ład wznicił największą rewolucję — rewolucję w nauce. Chociaż pisał o księżycu i gwiazdach — nikt nie zadał potężniejszego ciosu ludzkości i jej fałszywej dumie”.

W związku z wystawą staraniem Instytutu Mazurskiego wydano katalog skromny wprawdzie liczący osiemnaście stron druku 16°. Zawiera on: *Przemówienie wojewody, Żywoć i dzieła Mikołaja Kopernika* (pióra Feliksa Murawy), *Fragmenty listów Kopernika; Pamiętne daty* oraz *Katalog po wystawie*, opracowany przez E. Sukertową - Biedrawinę, obejmujący m. in. dział: *Książki, znajdujące się na wystawie Kopernika*, (22 egzemplarze), z nich większa część to starodruki, oraz: *Obrazy i reprodukcje sztychów* (ogółem 36 sztuk).

Wystawa Kopernikowska w Olsztynie otwarta była dla zwiedzających do 7 września 1946 r. Według informacji H. Skurpskiego zwiedziło ją ponad 8 tysięcy osób. Jest to liczba wysoka, jeśli uwzględnić fakt, że w okresie trwania wystawy Olsztyn był jeszcze wyludniony.

W międzyczasie dojrzewała sprawa otwarcia Muzeum Kopernika we Fromborku. Po porozumieniu się prof. dra Stanisława Lorentza z prezydentem Bolesławem Bierutem w 1947 r., przy Związku Historyków Sztuki i Kultury powołano Komitet Organizacyjny Muzeum Kopernikowskiego we Fromborku. Na przewodniczącego wybrano prof. dra Włodzimierza Antoniewicza, na zastępcę dra Z. Hornunga, na sekretarza doc. dra Aleksandra Gieysztorę. W skład Komitetu weszli doc. dr Stanisław Herbst, mgr Zbigniew Rewski, mgr Jerzy Antoniewicz, dr Tadeusz Przytkowski, mgr J. A. Miączyński oraz inż. arch. S. Deubel.

Wiosną 1948 r. przyjechali członkowie Komitetu do Olsztyna, gdzie w zamku w tzw. „czerwonej sali” na parterze odbyło się spotkanie z działaczami nauki i kultury⁷. Wówczas kierownik i sekretarz generalny Instytutu Mazurskiego,

⁵ Popiersie Mikołaja Kopernika, „Obrońcy grodu olsztyńskiego” umieszczono później na granitowym cokole po zachodniej stronie zamku.

⁶ Z. Lietz, *XV-lecie Muzeum M. Kopernika we Fromborku*, Kom. Maz.-Warm., 1963, nr 2/60, s. 298.

⁷ Wiadomości tych udzielił autorce dr Jerzy Antoniewicz, za co składa Mu podziękowanie.

Oprócz wymienionych już uprzednio działaczy mazurskich w spotkaniu wzięli udział działacze warmińscy i mazurscy: Jerzy Burski, Mirosław Leyk, Emil Leyk, Julian Malewski, Karol Małek, Walter Późny, Wanda Pieniężna, Bohdan Wilamowski, Maria Zientara-Malewska, Wiktoria Żurawska i inni.

E. Sukertowa-Biedrawina oraz Gustaw Leyding wręczyli Komitetowi Muzeum Kopernikowskiego piętnaście wymienionych wyżej starodruków⁸.

Spotkanie odbyło się w atmosferze bardzo serdecznej, wygłoszono szereg przemówień. M.in. ustalono, że dar Olsztyna złożony zostanie Fromborkowi równocześnie z darami Muzeum Wielkopolskiego w Poznaniu i Muzeum Narodowego w Warszawie. Sprawozdanie z uroczystości w zamku olsztyńskim ogłoszono drukiem w *Pamiętniku Związku Historyków Sztuki i Kultury*⁹.

Muzeum Kopernika we Fromborku oddano społeczeństwu polskiemu jesienią 1948 r. w obecności wojewody dra Zygmunta Robla. W uroczystości tej uczestniczyli również przedstawiciele Instytutu Mazurskiego.

⁸ Księgi te wymienione są w spisie Katalogu na s. 16.

⁹ T. 1, 1948, s. 97.